

А. Альжанова, А.Н. Оспанова, Ж.Е. Нурбаев.

Қазақстан, Нұр-Сұлтан

Қазіргі кездегі дипломатия мен мәдениеттің өзара байланысы

Аннотация. Бұл мақалада қазіргі кезеңдегі халықаралық қатынас бойынша «мәдени дипломатия» ұғымы қарастырылады. Мұндай теориялық және әдістемелік тақырыптың өзектілігі халықаралық аренадағы мәдениет рөлінің артуына байланысты: мәдениет және дүнижүзілік мәдени мұралар туралы түрлі пікірді әлемдік көшбасшылардың сөзінен білуге, сыртқы саяси доктриналардан мен стратегиялардан оқуға болады.

Авторлар ғылыми-зерттеу саласында өзекті мәселе болып табылатын бұл тұжырымдаманы гуманитарлық дипломатия шеңберінде қарастырады, өйткені аталған тақырып адам факторының жалпы әлемдік саясатқа деген әсеріне тікелей байланысты. Қазіргі кезде зерттеліп отырған мәселенің қоғамдық дипломатия, сыртқы мәдени саясат, «қолжетімді күш», үгіт-насихат жұмысы, ұлттық брендинг және сыртқы саясат имиджімен тығыз байланысына қарамастан, халықаралық қатынастардың дамуы бойынша мәдени дипломатияны тәуелсіз дипломатияның түрі ретінде қарастыру ұсынылады.

Мәдениет – қоғамның ерекше маңызды саласы, оны экономикалық және саяси ақиқаттан бөлек қарастыруға болмайды. Мемлекетаралық қатынастың өзге түрлерінен мәдениет саласындағы халықаралық ынтымақтастықты бөліп қарау мүмкін емес. Өнер, білім және ғылым жолы әрқашан саяси және экономикалық саламен тығыз байланысты болады.

Мемлекеттің әлемдік деңгейдегі беделі энергетикалық, әскери-саяси, материалдық ресурстармен ғана емес, халықтың мәдени мұраларымен де анықталады.

Мәдени байланыстар - бұл сыртқы саяси қызмет механизміндегі ең гуманистік, сондықтан тиімді құралдардың бірі. Олар әртүрлі мәдени дәстүрлерге жататын мемлекеттер мен халықтар арасындағы бейбіт диалог пен

ынтымақтастық үшін жағдай жасауға ықпал етеді. Өйткені, өнер мен ғылым - бұл бүкіл адамзаттың меншігі, олар шекара мен ұлттық кедергілерден жоғары. Бұл әртүрлі өркениет өкілдері арасында өзара түсіністік пен бір-біріне деген құрметті қамтамасыз ететін мәдени алмасу.

Толық тәуелсіз проблема ежелгі тарихи дәстүрлерге ие және бүгінде мемлекеттің ұлттық мүдделеріне қызмет ететін дипломатия мен мәдениеттің өзара әрекеті болып табылады. Көбінесе, өнер шедеврлері, өткеннің нышандары дипломатиялық қатынастарға тікелей қатысады.

Мәдени ынтымақтастыққа тек дипломатиялық құрылымдар ғана емес, сонымен қатар әртүрлі мемлекеттік ұйымдар, жеке адамдар, мұражайлар, кітапханалар, коммерциялық ұйымдар қатысады. Еліміздің сыртқы саясатын жүзеге асыру үшін бұл ресурстарды бағаламау қате.

Мәдени дипломатия - қазіргі заманғы халықаралық қатынастар жүйесінде маңызды рөл алатын кез-келген мемлекеттің сыртқы саяси стратегиясын жүзеге асырудың ең тиімді және маңызды құралдарының бірі. «Мәдени дипломатия» термині 1930 жылдары пайда болып, ғылыми айналымға американдық зерттеуші Ф.Баргорн енгізген. Оның анықтамасына сәйкес, бұл мәдени дипломатия - бұл «мәдени материалдар мен кадрларды насихаттау мақсатында манипуляциялау» [1].

Мәдени саясаттың алғашқы анықтамаларының бірі 1967 жылы Монакода өткен ЮНЕСКО-ның дөңгелек үстелінде енгізілді. Мәдени саясат - алдын-ала ойлар баяндамасында мәдени саясат «принциптер жиынтығы, әкімшілік және қаржылық қызмет және мәдениет саласындағы мемлекеттік іс-қимылға негіз болатын рәсімдер ». Бұл тұрғыда мәдениет саласындағы саясатты жүзеге асыру «белгілі бір мәдени мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған қоғамдағы саналы және қасақана іс-әрекеттердің (немесе іс-әрекеттің жоқтығының) бүкіл белгілі бір уақытта қоғамда бар барлық физикалық және рухани ресурстарды оңтайлы пайдалану арқылы» [2].

XXI ғасырда жаһандану процестерінің әсерінен және халықаралық қатынастардың жаңа полицентрлік жүйесінің қалыптасуы жағдайында мемлекеттің «жұмсақ күші» ұғымы әскери-саяси салмақпен және экономикалық ресурстармен қатар мемлекеттердің әлемдік саяси процестерге әсерін күшейту құралы ретінде қарастырылды. Авторы американдық саясаттанушы Дж.Най болған «жұмсақ күш» тұжырымдамасына сәйкес ол үш негізгі компонентті қамтиды: мемлекеттің құндылықтар жүйесінің тартымдылығы, оның мәдениетінің тартымдылығы, сыртқы саясаттың әскери емес механизмдерінің тиімділігі [3].

Батыс саясаттану мектебі мәдени дипломатия мен мемлекеттің «жұмсақ күші» арасындағы тікелей байланысты атап өтеді. Батыс ғалымдары мәдени дипломатияны қоғамдық дипломатияның нысаны және «өзара түсіністікті нығайту мақсатында оларды мекендейтін мемлекеттер мен халықтар арасындағы идеялармен, ақпараттармен, өнер туындыларымен және мәдениеттің басқа компоненттерімен алмасуды» қамтитын «жұмсақ күш» саясатының ажырамас бөлігі ретінде анықтайды [4].

Ресейлік ғылыми мектептегі мәдени және қоғамдық дипломатияның анықтамаларын қарастыра отырып, орыс ғалымдарының екі ұғымды да бөлісетінін, сонымен бірге мәдени дипломатияны мемлекеттің «жұмсақ күш» саясатының ажырамас бөлігі деп санайтынын ескерген жөн [5].

Ірі мемлекеттердің барлығы дерлік мәдени дипломатияны өздерінің сыртқы саяси стратегияларына енгізуге және оны ұтымды пайдалануға тырысады.

Сонымен қатар бірқатар шетелдік және отандық зерттеушілер Дж.Найдың «жұмсақ күштің» концептуалды аппаратын қолдана отырып, мемлекеттің «жұмсақ күшін» арттыру үдерісінде мәдени дипломатияның мәні мен рөлін абсолютті етеді. Олар елдің тартымдылығын арттырудың әмбебап құралы ретінде, мысалы, шетелдік радио хабарларын, халықаралық ақпараттық бағдарламаларды, білім беру және мәдени алмасу бағдарламаларын кеңейту сияқты шараларды жүзеге асыру қажеттілігін алға тартты.

Осылайша, мәдени дипломатия мемлекеттің мәдени қызметтің жекелеген салаларына қатысты саясатын, сыртқы саяси қызметтің мәдениетін, сыртқы саяси іс-әрекеттерде мәдениетті және мәдени нормаларды инструменталды түрде біріктіреді; мәдени тосқауылдарды жеңу арқылы мемлекетаралық түсіністікке, халықаралық бейбітшілік пен тұрақтылыққа жету үшін мемлекеттің дипломатиялық қызметінде мәдени ықпал ету құралдарын пайдалануға ықпал етеді; халықаралық аренада өздерінің ұлттық мүдделерін қорғау және алға жылжыту мақсатында мәдениеттің, өнердің және білімнің әртүрлі факторларын пайдалануды көздейді [7].

Қазіргі мемлекеттер әлемдік мәдени кеңістікке тығыз интеграцияланған. Соңғы жылдары, әлеуметтік-экономикалық дамудағы қиындықтардан, мемлекеттің мәдениет саласындағы монополиядан бас тартуынан, сыртқы мәдени байланыстардың бүкіл механизмін қайта құрудан туындаған алдыңғы онжылдыққа тән құлдырау кезеңінен кейін, посткеңестік мемлекеттердің көпжақты және екіжақты форматтардағы халықаралық мәдени ынтымақтастық саласындағы белсенділігі байқалады өсті. Мұны Орталық Азия мәдениеті, ғылыми жетістіктері, білім беру қызметтері, әлемдегі спорттық жетістіктерімізге деген сұраныс қолдайды.

Әлемдік жетекші державалар арасындағы мәдени ықпал үшін күресті күшейту, мәдениеттер арасындағы диалогты құру арқылы өркениетаралық алшақтық қаупін еңсеру мәселесі жаһандық дамудың басым міндеттері арасында сыртқы мәдени саясатқа қатысатын барлық құрылымдардың күш-жігерін бірыңғай тұжырымдамалық негізде шоғырландыратын фактор болуы керек.

Халықаралық білім нарығында Орталық Азияның қатысуын кеңейту және білім беру қызметтерінің экспортын қолдау, Орталық Азияның халықаралық спорттық ынтымақтастыққа қатысуы және аймақтың туристік тартымдылығын арттыру шараларын жалғастыру қажет. Шетелде тұратын отандастармен рухани және мәдени байланысты нығайтуға ерекше назар аударылады.

Мәдени саясатты заң шығарушы және атқарушы органдар ұсынатын мемлекет те, жеке сектордағы түрлі мекемелер де - корпорациялардан бастап

қоғамдық ұйымдарға дейін жүзеге асырады. Мәдени саясат дегеніміз қоғам мен мемлекеттің мәдени өміріне сол немесе басқа жолмен әсер ететін шешім қабылдайтын немесе әрекет жасайтындар үшін координаттар жүйесі.

Қорытындылай келе, қазіргі кездегі халықаралық қатынастардағы мәдени дипломатияның маңыздылығын тағы бір рет айта кеткен жөн. Мәдени дипломатия мәдениетті мемлекеттің сыртқы саясатының негізгі мақсаттарына жетудің объектісі мен құралы ретінде пайдаланумен, елдің қолайлы имиджін құрумен, оның халықтарының мәдениеті мен тілдерін танымал етумен байланысты.

Талдау негізінде елдің имиджін қалыптастыру және мәдениетаралық диалогты дамыту үдерісіне мемлекеттік әсер ету дәрежесі тек тарихи дәстүрлермен және әрбір жеке елдің саяси құрылымымен анықталмайды деген қорытынды жасауға болады. Бұл рөлді күшейту қазіргі жаһандану және ақпараттық ашықтық жағдайындағы халықаралық процестердің шындығымен байланысты.

Сонымен, мәдени дипломатия сыртқы саясат құралы ретінде Орталық Азия мемлекеттері үшін үлкен маңызға ие. Орталық Азия елдерінің мәдениеті түпнұсқа және сонымен бірге адамзаттың жаһандық мәдени-тарихи мұрасының ажырамас бөлігі болып табылатындығын ескере отырып, Орталық Азия мен әлемдік мәдениеттер арасындағы өзара түсіністік пен қарама-қайшылық деңгейі Орталық Азия мемлекеттері мен басқа мемлекеттер арасындағы қатынастар тарихының ашық және қараңғы жақтарын едәуір дәрежеде алдын-ала анықтады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Barghoorn F.C. The Soviet Cultural Offensive. The role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy. Princeton, 1960. P. 353.
2. Востряков Л. Мәдени саясат: негізгі ұғымдар мен модельдер / Мәдени саясат институты. URL: <http://www.cpolicy.ru/analytics/80.html>.

3. Nye Joseph Jr. Propaganda Isn't the Way: Soft Power // The International Tribune. January 10, 2003. P. 17.

4. Clarke D. Theorising the role of cultural products in cultural diplomacy from a Cultural Studies perspective // International Journal of Cultural Policy, 2016. Volume 22. Issue 2. P. 147–163.

5. Василенко Е.В. Мәдени дипломатия мемлекеттің «жұмсақ күшінің» құралы ретінде // Перспективалар. Электрондық журнал. 2016. № 1 (5). С. 68–80.

6. Радиков И.В., Лексютина Я.В. «Жұмсақ қуат» ұлы державаның заманауи атрибуты ретінде // Әлемдік экономика және халықаралық қатынастар. 2012. № 2. С. 19–37.

7. Каширина Т.В., Федотова К.Е. Мәдени дипломатия сыртқы мәдени саясаттың құралы ретінде // Дипломатиялық қызмет. 2017. № 2. С. 22–27